

ماندگاری فرهنگ عاشورا در فرهنگ مقاومت

حجت الاسلام والمسلمین عیسی عیسی‌زاده*

اشاره

روح قیام عاشورا که مقاومت در مقابل ظلم و ستم و مبارزه با سلطه ستمکاران است، در اقصی نقاط جهان جاری شده است. امروزه عاشورا مکتبی منحصر به جهان تشیع نیست، بلکه از خاورمیانه گرفته تا آفریقا و قلب اروپا و آمریکا نام حسین بن علی علیه السلام می‌درخشد؛ از این‌رو حامیان مستکبر غربی به هر وسیله‌ای می‌خواهند مانع رسیدن پیام مقاومت‌ساز قیام امام حسین علیه السلام به سراسر جهان شوند؛ چراکه هر انسان آزاده‌ای در عالم اگر این پیام نورانی را بشنود، شیفته آن می‌شود.

آری، گفتمان مقاومت در دنیای معاصر ثمره شیرین فرهنگ عاشورا است و رابطه بین این دو، رابطه‌ای متقابل است؛ از یک‌سو فرهنگ عاشورا فراهم‌کننده زمینه شکل‌گیری گفتمان مقاومت شده است و از سوی دیگر گفتمان مقاومت با تکیه بر ارزش‌های اسلامی با ایشار و پایمردی مجاهدانی همچون مدافعان حرم و مبارزان فلسطین و... توانسته است افزون بر خنثی‌کردن توطئه‌های دشمنان، نظر مردم جهان را به فرهنگ عاشورا جلب کند و در قالب بیداری امت‌ها و تشکیل هسته‌های مقاومت، در سرتاسر جهان به گفتمان مقاومت تبدیل کند.

عاشورا امروزه الگوی مبارزان و محور مقاومت در سطح جهان است: «شکستن ابهت پوشالی ابرقدرت‌ها»، «انتقال کانون وحشت از دل مظلومان جهان به دنیای ظالمان و مستکبران»، «جرئت مبارزه و ایستادگی در برابر ظالمین و نظام سلطه»، «اتحاد جهان اسلام»، «برهم‌خوردن نظم فرعون‌ی غرب بر جهان»، «تشکیل و تجهیز انتفاضه فلسطین»، «جهانی‌شدن

* استادیار پژوهشکده فرهنگ و معارف قرآن.

آرمان دفاع از فلسطین»، «ایجاد مشی جهادی و شهادت‌طلبی بین مبارزان جهان»، «تجدید حیات اسلام ناب محمدی»، «رنگ‌باختن منازعات انگلیسی‌ساخته شیعه و سنی»، «برده‌برداشتن از چهره تزویر و نفاق جهان خواران و مستکبران»، «گسترش اسلام به قلب آفریقا و به‌ویژه نیجریه»، «ترویج و نهادینه‌سازی آزادی‌خواهی در جهان» همه و همه از آثار فرهنگ عاشورا، کربلا و خون حضرت ثارالله است.

این نوشتار می‌کوشد گذرا به شرایط تداوم فرهنگ عاشورا در فرهنگ مقاومت بپردازد.

فرهنگ عاشورا

مقصود از فرهنگ عاشورا، مجموعه مفاهیم، سخنان، اهداف و انگیزه‌ها، شیوه‌های عمل، روحیات و اخلاقیات والایی است که در نهضت کربلا گفته شده است یا به آنها عمل شد یا در حوادث آن نهضت تجسم یافته است؛ ارزش‌ها و باورهایی که در کلمات و رفتارهای حضرت سیدالشهدا علیه السلام و اصحاب و فرزندان ایشان متجلی شده است.

فرهنگ عاشورا همان زیربنای عقیدتی و فکری است که در امام حسین علیه السلام و شهدای کربلا و اسرای اهل بیت علیهم السلام وجود داشت و همین زیربنای فکری سبب پیدایش آن حماسه و ماندگاری آن شده است. فرهنگ ناب عاشورا را می‌توان در عناوین ذیل خلاصه کرد:

- * قیام خالصانه برای خدا؛
- * مقابله با تحریف دین؛
- * مبارزه با ستم طاغوت‌ها و جور حکومت‌ها؛
- * ترجیح مرگ سرخ بر زندگی ذلت‌بار؛
- * پیروزی خون بر شمشیر و شهادت بر ستم؛
- * شهادت‌طلبی و آمادگی برای مرگ؛
- * احیای فریضه امر به معروف و نهی از منکر و سنت‌های اسلامی؛
- * فتوت و جوانمردی حتی در برخورد با دشمن؛
- * نفی سازش با جور یا رضایت به ستم؛
- * عمل به تکلیف برای رضای خدا، تکلیف‌گرایی چه به صورت فتح یا کشته‌شدن؛
- * جهاد و فداکاری همه‌جانبه؛

- * قربانی کردن خود در راه احیای دین؛
- * آمیختن عرفان با حماسه و جهاد با گریه؛
- * نماز اول وقت؛
- * شجاعت و شهامت در برابر دشمن؛
- * صبر و مقاومت در راه هدف تا مرز جان؛
- * ایثار، وفا، پیروزی گروه اندک ولی حق بر انبوه گروه باطل؛
- * هواداری از امام حق و برائت و بیزاری از حکام جور؛
- * لبیک‌گویی به فریاد استغاثه مظلومان؛
- * فدا شدن انسان‌ها در راه ارزش‌ها و ...^۱

راهکارهای تداوم‌بخشی فرهنگ عاشورا

برای ادامه‌داشتن فرهنگ اصیل و ناب عاشورایی در جنبش‌های مقاومت باید به چند امر توجه داشت:

۱. پیراستن فرهنگ عاشورا از آسیب‌ها

پیراستن فرهنگ عاشورا از آسیب‌ها و خرافات یکی از راهکارهای مهمی است که می‌تواند در تداوم‌بخشی نقش عاشورا در جهانی‌سازی فرهنگ مقاومت تعیین‌کننده باشد و مانع خدشه‌دار شدن چهره نورانی و مقاومت‌آفرین این عطیه الهی شود.

فرهنگ عاشورا در طول تاریخ همواره برای جامعه اسلامی و مؤمنان الهام بخش بوده است؛ به تعبیر پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ لِقَتْلِ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ حَرَارَةً فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لَا تَبْرُدُ أَبَدًا»^۲ برای شهادت حسین عَلَيْهِ السَّلَام، حرارت و گرمایی در دل‌های مؤمنان است که هرگز به سردی نمی‌گراید». این الهام‌بخشی را در طول تاریخ به‌ویژه در دوران اخیر در پیروزی انقلاب اسلامی، حماسه‌آفرینی‌های هشت‌سال دفاع مقدس، پیروزی در جنگ سی‌وسه‌روزه لبنان در مصاف با اسرائیل غاصب و مقاومت مردم مظلوم فلسطین به‌روشنی می‌توان مشاهده کرد.

۱. جواد محدثی، فرهنگ عاشورا، ص ۱۸.

۲. سیدحسین طباطبایی بروجردی، جامع احادیث الشیعه، ج ۱۲، ص ۵۵۶.

با وجود تمام آثار ایجابی و خیرات و برکات فرهنگ عاشورا، گاهی در مقام عمل برای پاسداری و بزرگداشت حماسه‌های حسینی و عاشورایی از یک‌سوی بعضی اعمال و آیین‌هایی توسط عزاداران اجرا می‌شود که ما را از فرهنگ واقعی عاشورا دور می‌کند و خدای ناکرده موجب وهن اسلام می‌شود. از طرف دیگر دشمنان اسلام که پیامد مقاومتی این فرهنگ را دیده‌اند، با تمام وجود می‌کوشند از قدرت حقیقی و نقش سازنده مجالس و آیین‌های عزاداری بکاهند. در این مسئله، تقویت فرهنگ ناب عاشورا می‌تواند مانعی بزرگ بر سر راه دشمنان قسم‌خورده اسلام باشد و توطئه‌های آنان را نیز خنثی کند؛ از این‌رو ضرورت تبیین تحریف‌ها و راهکارهای برون‌رفت از آسیب‌ها و آفات این فرهنگ مقدس از اولویت‌های فرهنگی به شمار می‌رود.

با توجه به اهمیت این مسئله، در دوران معاصر متفکر شهید استاد مرتضی مطهری در کتاب حماسه حسینی و تحریفات عاشورا بسیار نقادانه و عمیق به این موضوع توجه کرده است؛ ایشان درباره تحریف‌ها معتقد است: «برای مصیبت امام حسین علیه السلام و اهل بیت علیهم السلام ایشان به خاطر آن همه زجرهای روحی و جسمی و ضربات شمشیرها نباید گریست، بلکه باید به خاطر مظلومیت و دروغ‌پردازی‌هایی گریست که مقام حضرت اباعبدالله الحسین علیه السلام را متزل می‌کند»^۱. رهبر معظم انقلاب رحمته الله علیه نیز طی سال‌های اخیر به گسترده‌گی در بیانات خود به تحلیل موضوع تحریف‌ها و بدعت‌های عاشورا و ضرورت پرهیز از شبهات و بدعت‌ها و تحریفات پرداخته‌اند؛ از جمله:

عزیزان من، مؤمنین به حسین بن علی علیه السلام، امروز حسین بن علی می‌تواند دنیا را نجات دهد؛ به شرط آنکه با تحریف، چهره او را مغشوش نکنند. نگذارید مفاهیم و کارهای تحریف‌آمیز و غلط، چشم‌ها و دل‌ها را از چهره مبارک و منور سیدالشهدا علیه السلام منحرف کند. با تحریف مقابله کنید.^۲

یکی از وظایف اساسی مبلغان و مصلحان دینی، جهت‌دهی صحیح هیئت‌ها و مبارزه با آفت‌ها و انحراف‌های معنوی و تاریخی حادثه عاشورا است؛ چراکه بی‌تردید با انحراف در این جریان

۱. مرتضی مطهری، مجموعه آثار، ج ۱۷، ص ۷۲.

2. <https://farsi.khamenei.ir/newspart-index?id=2752>

به‌تازگی دفتر نشر فرهنگ اسلامی مجموعه بیانات و رهنمودهای مقام معظم رهبری رحمته الله علیه در این باره را با عنوان نسیم مبارک عاشورا: مروری بر نهضت خونین محرم به چاپ رسانده است.

دینی، حادثه عاشورا در فرهنگ‌سازی، مقاومت و عبرت‌انگیز بودن خود را از دست می‌دهد و تنها حادثه‌ای تاریخی دانسته می‌شود؛ درحالی‌که مهم‌ترین هدف عاشورا، تزریق فرهنگ مقاومت و مبارزه با ظلم و ستم در طول تاریخ اسلام است؛ همان‌گونه که امام حسین علیه السلام از آغاز حرکت خویش از مدینه تا روز حماسه عاشورا، همواره به آفت‌ها و صدمه‌هایی اشاره می‌کند که به دین وارد شده است و هدف از قیام خود را مبارزه با ظلم و اصلاح این آسیب‌ها معرفی می‌کند:

أَلَا تَرَوْنَ أَنَّ الْحَقَّ لَا يَعْمَلُ بِهِ، وَ أَنَّ الْبَاطِلَ لَا يَتَنَاهَى عَنْهُ، لِيرَغَبِ الْمُؤْمِنِ فِي لِقَاءِ اللَّهِ مُحَقَّقًا، فَإِنِّي لَا أَرَى الْمَوْتَ إِلَّا سَعَادَةً، وَ لَا الْحَيَاةَ مَعَ الظَّالِمِينَ إِلَّا بَرْمًا؛^۱

آیا نمی‌بینید که به حق عمل نمی‌شود و از باطل نهی نمی‌شود؟ به‌راستی که مؤمن باید به [مرگ و] دیدار خدا روی آورد. پس من مرگ را جز سعادت و زندگی با ستمگران را جز رنج و ملال نمی‌بینم.

همچنین فرمود:

أَنِّي لَمْ أَخْرُجْ أَشْرًا وَ لَا بَطْرًا وَ لَا مُفْسِدًا وَ لَا ظَالِمًا وَ إِنَّمَا خَرَجْتُ لِطَلَبِ الْإِصْلَاحِ فِي أُمَّةِ جَدِّي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ أُرِيدُ أَنْ أَمُرَّ بِالْمَعْرُوفِ وَ أَنْهَى عَنِ الْمُنْكَرِ وَ أُسِيرَ بِسِيرَةِ جَدِّي وَ أَبِي عَلِيٍّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ؛^۲

قصد من از خروج، فقط اصلاح امت جدم است. می‌خواهم امر به معروف و نهی از منکر کنم و به سیره جدم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ و پدرم حضرت امیرالمومنین عَلَيْهِمَا السَّلَامُ عمل کنم.

بی‌تردید قضیه عاشورا، قیام دینی بود؛ قیامی بر محور دین اسلام برای مبارزه با ظلم و ستم و اصلاح آسیب‌هایی که بعد از رسول اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ تا آن زمان به‌مرور زمان بر دین تحمیل شد؛ از این‌رو شرط تأثیرگذاری این قیام در توسعه فرهنگ مقاومت و مبارزه با ظلم و ستم در عالم، مشروط به پیراستن این قیام خونین از آسیب‌هاست، اعم از آسیب‌های شکلی و آسیب‌های محتوایی؛ بنابراین رسالت مبلغان دینی در انجام این مأموریت الهی (مبارزه با خرافات) دوچندان می‌شود.

۲. بهره‌گیری از ظرفیت کم‌نظیر حرکت میلیونی در اربعین حسینی

بهره‌جستن از ظرفیت کم‌نظیر حرکت میلیونی در اربعین حسینی در تداوم‌بخشی نقش عاشورا در

۱. حسن بن علی ابن شعبه حرانی، تحف العقول، ص ۲۴۵.

۲. محمدباقر مجلسی، بحار الأنوار، ج ۴۴، ص ۳۲۹؛ محمد بن علی ابن شهر آشوب، المناقب، ج ۴، ص ۸۹.

جهانی‌سازی فرهنگ مقاومت یکی از راهکارهای بسیار مهم فرهنگی است؛ زیرا گفتمان بزرگ مقاومت متأثر از فرهنگ حماسی عاشورا، رفته‌رفته همه نهضت‌های آزادی‌بخش در سراسر جهان را به هم پیوند می‌زند. نقطه مشترک همه نهضت‌های آزادی‌بخش در کل جهان، پیروی از فرهنگ حماسی عاشورا است؛ فرهنگی که برای همه آزادی‌خواهان جهان الهام‌بخش، الگو و وحدت‌آفرین است. گفتمان مقاومت الهام‌گرفته از فرهنگ عاشورا در سایه راهپیمایی بزرگ اربعین روزبه‌روز وسیع‌تر و جهانی خواهد شد و انسان‌های تشنه معنویت، آزادی، عدالت و حق‌طلبی را گرد شمع وجود حضرت حسین شهید علیه‌السلام جمع خواهد کرد.

امام خامنه‌ای داماد در این باره می‌فرماید: «امام حسین علیه‌السلام فقط مختص شیعیان نیست، بلکه متعلق به همه مذاهب اسلامی اعم از شیعه و سنی و متعلق به انسانیت است و به همین علت ما شاهد حضور غیرمسلمانان نیز در راهپیمایی اربعین هستیم»^۱.

اجتماع گسترده انسان‌هایی از سراسر جهان با ملیت‌ها و نژادهای مختلف و از اقشار، پایگاه‌ها و منزلت‌های اجتماعی گوناگون که در واقع می‌توان آن را به‌مثابه نمونه‌ای از جامعه بشری دانست، در کنار نمایش جلوه‌های مختلف فضایل اخلاقی همچون از خودگذشتگی و ایثار، صبر، یاری به هم‌نوع، محبت و عطف و صدها خصلت والای انسانی نشان از شکل‌گیری فراجنبشی اجتماعی در سطح جهانی است که بشر را به آرمان‌شهری عینی فرا می‌خواند. این حرکت عظیم انسانی نه جنبشی است بر مبنای عقلانیت ابزاری که انسان‌ها در آن بر اساس محاسبه سود و زیان مادی به کنشگری پردازند، نه حرکتی است توده‌وار و بی‌هدف و مبتنی بر احساس صرف و نه حرکتی است ناشی از تضادهای طبقاتی، بلکه خیزشی است جهانی برای پاسخ به ندای فطری خداجویی و حق؛ به همین دلیل راهپیمایی اربعین پلی است میان درونگی و بیرونگی انسان مدرن و به‌واقع نسخه شفابخش و التیام‌دهنده بیماری‌های انسان معاصر است؛ چراکه ابعاد سازنده و معنوی تأثیر آن در خودسازی، همدلی و همبستگی میلیون‌ها مسلمان در مناسکی سیاسی و مذهبی که تحکیم‌کننده هویت آنان در تذبادهای معنویت‌گریز و به‌دور از هویت انقلابی است، حضور زائران حسینی از کشورهای مختلف جهان

۱. بیانات، ۱۳۹۸/۶/۲۷؛ در:

و حتی مذاهب متفاوت در مراسم اربعین، تا حد زیادی از مجادلات بی‌پایه‌ای چون عرب، عجم، شیعه، سنی و ... می‌کاهد.

به معنای دیگر تنوع ملی، قومی و مذهبی در مراسم اربعین، کمک می‌کند مفهوم امت به جای ملت قرار گیرد و از هزینه‌های تفرقه در جهان اسلام کاسته شود. شکل‌گیری گفتمان مقاومت امت اسلامی - انقلابی در برابر اسلام آمریکایی، پیوند و همبستگی نیروهای آزادی‌بخش مقاومت نیز از نتایج مهم در تحلیل جامعه‌شناختی راهپیمایی اربعین است.^۱ حضور فراملیتی در مراسم پیاده روی اربعین یکی از مسائل جذابی است که در تمامی گزارش‌های خبری مخابره شده از این رویداد بزرگ به چشم می‌خورد. این حضور فراملیتی به قدری پررنگ است که آمارها از حضور اتباع بیش از هشتاد کشور جهان در این رویداد عظیم حکایت دارد.^۲

با وجود حرکت مثال‌زدنی و کم‌نظیر این حماسه، رسانه‌های بین‌المللی که از هر سوژه‌ای برای ایجاد اختلاف یا اختلاف‌نمایی میان ملل مسلمان سوءاستفاده می‌کنند، این راهپیمایی و تجمع بیست‌میلیونی را سانسور کرده و درباره آن هیچ خبر و گزارشی مخابره نکرده‌اند؛ درحالی‌که کوچک‌ترین و کم‌ارزش‌ترین خبرها مانند جشنواره پرتاب تخم‌مرغ، مسابقات گاو‌بازی و ده‌ها همایش و جشنواره و تجمع مضحک دیگر را چند بار از تلویزیون‌های خود پخش می‌کنند، در برابر تجمع عظیم چندمیلیونی اربعین، سیاست سانسور و سکوت خبری را پیش گرفته‌اند که این سیاست همچنان ادامه دارد.^۳

بنابراین با توجه به فراهم‌شدن زمینه حضور فراملیتی اعم از مسلمان و غیرمسلمان در این حرکت حماسی و معنوی، شایسته است گرادندگان اصلی این حرکت به‌ویژه مشعل‌داران هدایت و مبلغان با بهره‌جستن از پیام‌های آزادی‌بخش قیام عاشوراییان در ترویج فرهنگ مقاومت و مبارزه با ظلم و استکبار تلاش مضاعفی کنند و با جهت‌دهی صحیح فرهنگی این حرکت عظیم، زمینه دست‌یابی به تمدن نوین اسلامی را فراهم نمایند؛ زیرا میلیون‌ها مسلمان زائر اعم از مهمان و میزبان در اربعین حسینی با نیت‌های خالصانه، گام‌های ارزشمند و بی‌نظیری در اجرایی نمودن

۱. مرضیه شهریاری و رضا کریم‌دوست، «بررسی پتانسیل و بسترهای مناسب زیارتی بر اساس فهم نظام معنایی مشارکت‌کنندگان در پیاده‌روی اربعین»، ص ۶۰.

۲. همان، ص ۶۵.

۳. همان، ص ۷۵.

آموزه‌های اسلامی برمی‌دارند. می‌توان گفت این فرصت طلایی می‌تواند نقش تأثیرگذاری در دست‌یابی به مقاومت جهانی و تمدن نوین اسلامی داشته باشد.

کتاب‌نامه

قرآن

۱. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، تحف العقول، قم: مؤسسه انتشارات اسلامی، ۱۴۰۴ ق.
۲. ابن‌شهر آشوب، محمد بن علی، المناقب، نجف: مطبعة حیدریه، ۱۳۷۶ ق.
۳. بحرانی، سیدهاشم، مدینه المعاجز، قم: مؤسسه معارف الاسلامی، ۱۴۱۳ ق.
۴. خامنه‌ای، سیدعلی، نسیم مبارک عاشورا (مروری بر نهضت خونین محرم)، تهران: دفتر فرهنگ نشر اسلامی، ۱۳۹۰ ش.
۵. شهریاری، مرضیه و کریم رضادوست، «بررسی پتانسیل و بسترهای مناسک زیارتی بر اساس فهم نظام معنایی مشارکت‌کنندگان در پیاده‌روی اربعین»، فصل‌نامه توسعه اجتماعی (توسعه انسانی سابق)، دوره ۱۶، ش ۴، تابستان ۱۴۰۱ ش.
۶. طباطبایی بروجردی، حسین، جامع احادیث الشیعه، تهران: المهر، ۱۳۸۰ ش.
۷. مجلسی، محمدباقر، بحار الأنوار، قم: دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۹۰ ش.
۸. محدثی، جواد، فرهنگ عاشورا، قم: نشر معروف، ۱۳۷۶ ش.
۹. مرتضی، مطهری، مجموعه آثار، قم: صدرا، ۱۳۷۲ ش.